

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 26, Nisan 2021

Makale Adı /Article Name

Türk Kültüründe Geleneksel Ayakkabı Sanatı (Yayın Değerlendirme)

Yazar/Author

Enes ASIL

Yüksek Lisans Öğrencisi, İğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, enes.asil.4646@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0457-7133

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Yayın Değerlendirme

Gönderim Tarihi: 07.02.2021

Kabul Tarihi: 13.03.2021

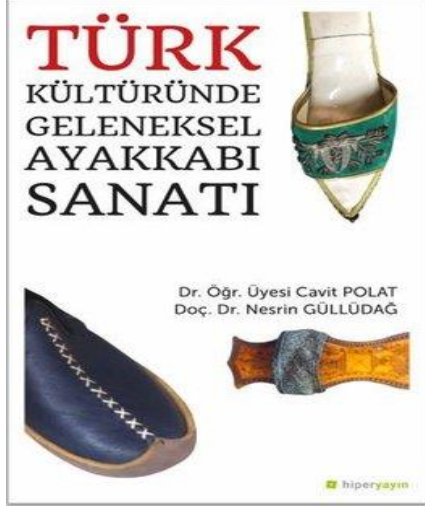
Yayın Tarihi: 30.04.2021

Sayfa Aralığı: 879-885

Kaynak Gösterme

Asıl, Enes (2021). "Türk Kültüründe Geleneksel Ayakkabı Sanatı (Yayın Değerlendirme)", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 26, s. 879-885.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

Türk kültürünün önemli giyim kuşam unsurlarından birisi olan ayakkabı, coğrafi şartlara, inanç özelliklerine ve sosyo-ekonomik faktörlere bağlı olarak şekillenmiştir. Türklerin göçebe bir yaşam sürmesi ve bu durumun beraberinde getirdiği -temel geçim kaynağı olan- hayvancılık, derinin yaygın olarak kullanılmasını ve ayakkabı yapım sanatı olarak bilinen köşkerlik el sanatının hızla yayılmasını ve

gelişmesini sağlamıştır. Bu durumun sonucu olarak zamanla mekâna ve mevsime bağlı olarak çeşitli yaş, cinsiyet ve meslek özelliklerine göre ayakkabılar üretilmiş, üretilen bu ayakkabılar süslenip şekillendirilerek yörelere özgü çarık, çapula, yemeni, harik, nalın, terlik gibi farklı isimler almıştır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar göz önüne alındığında Türk kültürünün ve giyim kuşamının önemli bir parçasını oluşturan ayakkabı üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹ Anadolu'da yıllardır geleneksel olarak var olan ayakkabı çeşitleri üzerinden yola çıkılarak ayakkabıların yapılış şekilleri, kullanım alanları, geleneksel süslenme özellikleri ve yörelere göre isimlendirmelerinin çeşitli görsellerle anlatıldığı *Türk Kültüründe Geleneksel Ayakkabı Sanatı* isimli kitap Dr. Öğr. Üyesi Cavit Polat ve Doç. Dr. Nesrin Güllüdağ'ın birlikte yürüttükleri çalışmalar sonucu 286 sayfa olarak hazırlanmış ve Aralık 2020'de Hiperyayın tarafından yayımlanmıştır.

Eser, çalışma ile ilgili bilgilerin verildiği "Ön Söz" bölümünden sonra "Tarihsel Süreçte Ayakkabı", "Geleneksel Ayakkabı Yapım Aşamaları", "Geleneksel Ayakkabı Yapımında Kullanılan Malzemeler", "Ayakkabı Çeşitleri",

¹ bkz.: Akcakale, Nurettin. *Sadece Ayakkabı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015. Naskali Gürsoy, Emine. *Ayakkabı Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yay. 2018.

"Ayakkabı İle İlgili Sözcükler", "Ayakkabı İle İlgili İnanış ve Ritüeller", "Ayakkabıda Renk", "Statü/Sembol Olarak Ayakkabı", "Dini Boyutuyla Ayakkabı", "Protesto Nesnesi Olarak Ayakkabı", "Deyim ve Atasözlerinde Ayakkabı", "Ayakkabı İle İlgili Deyimlerin Öyküsü", "Edebi Eserlerde Ayakkabı", "Atatürk'ün Ayakkabıları", "Sözlük", "Sonuç", "Kaynakça" ve "İndeks" olmak üzere on sekiz bölümden oluşmaktadır.

Tarihsel Süreçte Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:19-30) bölümünde ayakkabıcılığın hammaddesi olan derinin kullanım alanlarının bahsedilmesiyle konuya başlanmış, kültürel bir nesne olan ayakkabının insanlık tarihi kadar eski olduğundan ve ayakkabının çağımızda ihtiyaçtan öte zarafet ve sosyal kodlar taşıdığından bahsedilmiştir. Ayakkabı üzerine çeşitli uygarlıklarda yapılan uğraşlarla konunun detaylandırıldığı bu bölümde ayakkabıcılık ile ilgili mesleklere de değinilmiştir.

Geleneksel Ayakkabı Yapım Aşamaları (Polat ve Güllüdağ, 2020: 31-33) bölümünde her bölgenin geleneksel ayakkabı yapım tekniklerinin olduğundan ve Osmanlıdan beri geleneksel ayakkabı kültürünün en yaygın şekilde devam eden illerinden birisinin Kahramanmaraş olduğundan bahsedilmiştir. Yine bu bölümde bir ayakkabı yapılırken ayakkabının her bölgesinde ayrı bir derinin kullanıldığından ve manda derisinin genelde ayakkabının tabanı için, daha yumuşak olan koyun ve keçi derisinin de ayakkabının gövdesi için kullanıldığından söz edilmiştir.

Geleneksel Ayakkabı Yapımında Kullanılan Malzemeler (Polat ve Güllüdağ, 2020:35-39) bölümünde geleneksel ayakkabı yapımının el emeğine ve el yeteneğine dayanması hasebiyle yapım aşamasında kullanılan araç gereçler listelenmiş, bu araç gereçler hakkında bilgiler verildikten sonra araç gereçlerin görsellerine de eserde yer verilmiştir. Bu bölümde ismi zikredilen araç gereçler muşta, tabure, önlük, bis iğne, kütük tezgahı, birleştirme iğnesi, ayakkabı kalıbı, balmumu, çekiç ve kalıp makinasıdır.

Ayakkabı Çeşitleri (Polat ve Güllüdağ, 2020:41-120) bölümünde ayakkabılar erkek ayakkabıları, kadın ayakkabıları, çocuk ayakkabıları, özel gün ayakkabıları, meslek ayakkabıları, yakın dönem geleneksel yemeniler ve yakın dönem geleneksel ayakkabılar olmak üzere yedi bölüme ayrılmıştır. Erkek

ayakkabılarının daha sade ve süsleme özelliklerinden uzak olduğunun da belirtildiği bu bölümde ayakkabılar hakkında bilgi verildikten sonra ayakkabılarla ilgili fotoğraflara ve bu fotoğrafların altında ayakkabı tanıtım formlarına yer verilmiştir. Bu tanıtım formlarında ayakkabıların inceleme tarihi, ismi, form ve özellikleri, üzerinde barındırdığı motifleri, kullanıcı cinsiyeti, kullanım alanı, ürünün yapıldığı yöre ve rengi hakkında bilgiler verilmiştir.

Ayakkabı İle İlgili Sözcükler (Polat ve Güllüdağ, 2020:121-130) bölümünde ayakkabıcılık terimleri Divan-ü Lûgati't Türk, Kutadgu Bilig, Codex Cumanicus, Mukaddimetü'l Edeb, Dede Korkut hikâyeleri gibi eserler; Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü, Etimolojik Sözlük, Türkçe Sözlük, Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü gibi sözlükler; Anadolu ağızları; Azerbaycan Türkçesi, Kazak Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tuva Türkçesi ... gibi lehçeler taranarak tespit edilmiş ve bu terimler anlamlarıyla birlikte sıralanmıştır. Yine bu bölümde ayakkabı yerine kullanılan bilinen ilk kelimenin "edik" olduğu ve bu kelimeye Uygur metinlerinde rastlanıldığından; Farsça kökenli "pabuç" sözcüğüne de ilk kez "Kitabu'l-İdrâk li-Lisân'il Etrâk" adlı eserde rastlanıldığından bahsedilmiştir.

Ayakkabı İle İlgili İnanış ve Ritüeller (Polat ve Güllüdağ, 2020:131-144) bölümünde ayakkabı ile ilgili inanış ve ritüeller başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Bu ritüellerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Evlenme çağına gelen kişinin annesinin ayakkabısını eşiğe çivilemesi, gelinin ayakkabısının altına isim yazılması, geç yürüyen çocuğu ayakkabı ile su içirildiğinde çabucak yürüyeceğine inanılması, nikâh töreninden sonra sözün kimde olacağına belirlenmesi için damatla gelinin önce kim kimin ayağına basacağı yarışı, ölen kişinin ayakkabılarının dış kapıya bırakılması, evlenmek istemeyen kızın, damadın ya da gelenlerin ayakkabılarına tuz dökmesi, söz kesildikten sonra damadın ayakkabısının içine çakıl taşı doldurulması, ayakkabılar çıkarıldığında ayakkabıların ikisi üst üste gelirse eve misafir geleceğine inanılması, kısmeti açılmayan kızlara evlenecek olan genç kızın düğünde giyeceği ayakkabısından su içirilince kısmetinin açılacağına inanılması gibi.

Ayakkabıda Renk (Polat ve Güllüdağ, 2020:145-152) bölümünde ayakkabılara, zorunlu bir giysi olmanın yanı sıra renklerine göre farklı anlamlar

yüklendiğinden ve bu anlamların bireyin mensup olduğu inanç dairesini, meslek grubunu ve sosyal statüsünü gösteren bir gösterge olarak karşımıza çıktığından bahsedilmiştir. Orta Asya Türk tarihinde "kırmızı çizme" ve "kırmızı kemer" hükümdarlık sembolü olarak kabul edilmiştir. Avrupalı seyahatlara göre Anadolu'daki Türkler "sarı çizme" giymiştir. Batılı kaynaklara göre "sarı çizme giymek" deyişi "dünyada en üst mertebeye gelmek" anlamındadır. Ayrıca pek çok devlette, zümrelerin giymesi gereken ayakkabı modeli ve rengi belirlenmiş, zaman zaman bu kurallara uymayanlarla ilgili önlemler alınmıştır. Osmanlılarda subaylar sarı, erler kırmızı, ulema ise mavi renkte ayakkabılar giymişlerdir. Evliya Çelebi 17. yüzyıl Maraş'ını anlatırken kadınların sarı renkli çizme giydiklerinden bahseder. Ayrıca ayakkabı renkleri toplumda belli bir kesimin de temsilcisi konumundadır. Yeni yetişen gençler (kız-erkek) narçiçeği rengi veya portakal rengi, daha olgun yaşlardaki gençler kırmızı pabuçlar giymişlerdir. Evli olanlar sarı ya da hardal rengi pabuç giymişlerdir. Gelin çocuk sahibi olunca siyah pabuç giyerken dul kadınlar yeşil pabuç giymiştir. Hatta dul kadınların talipleri onları ayakkabılarından tanır, evlerini öğrenmek için onları takip edermiş.

Statü/Sembol Olarak Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:153-156) bölümünde ayakkabıların ayakları koruma gibi fiziki bir işlevlerinin yanı sıra moda aracı, güç sembolü, zenginlik ve fakirlik gibi sosyal ve ekonomik statüler de üstlendiğinden hatta ayakkabıya sosyolojik bakış açısıyla bakıldığında bu statünün çağlara göre değişim gösterdiğinden (takunya örneği) bahsedilmiştir. Ayakkabının üstlendiği bu statüler Çin ve Mısır uygarlığından verilen örneklerle zenginleştirilmiştir. Ayrıca bu bölümde Gandhi'nin sandaletleri ve Tuna kıyısındaki ayakkabılardan da söz edilmiştir.

Dini Boyutuyla Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:157-163) bölümünde Kur'an-ı Kerim'de ayakkabı ile ilgili yer alan kıssa ve ayetlerden bahsedilmiş, hem erkek hem de kadınlar tarafından giyilen ve iç ayakkabısı olan mest üzerinde durulmuştur. Başmak-ı Şerif ve Hz. Muhammed'e ait olan eşyaların yer aldığı yerler hakkında da önemli bilgilerin yer aldığı bu bölümde Hz. İdris'in çiftçilik yapıp ziraati geliştirmesinin yanı sıra ayakkabıcılık yaptığına da değinilmiştir.

Protesto Nesnesi Olarak Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:165-168) bölümünde ayakkabının kadına şiddet, kadın cinayetleri, ekonomik reformlar, çevre bilinci, savaş karşıtlığı, bireysel silahlanma vb. konularda protesto nesnesi olarak yer aldığından ve burada ayakkabının haksızlığa karşı çıkışı ve bir farkındalığı temsil ettiğinden bahsedilmiştir. Ayakkabının temsil ettiği bu farkındalık farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yaşanan olaylarla desteklenmiştir.

Deyim ve Atasözlerinde Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:169-177) bölümünde günlük yaşantımızın vazgeçilmez bir eşyası olan ayakkabıların, bir dilin zenginliğini ifade eden ve günlük hayatta sıkça başvurduğumuz anlatım biçimlerinden olan atasözü ve deyimlerde yer alış biçimleri üzerinde durulmuştur. Divan-ü Lûgati't Türk, Atasözü ve Deyimler Sözlüğü gibi eserlerin yanı sıra Azerbaycan Türkçesi, Kaşgay Türkçesi, Uygur Türkçesi, Türkmen Türkçesi gibi lehçeler ve dünya atasözlerinde de ayakkabının yer aldığı atasözleri ve anlamları gösterilmiştir. Yine bu bölümde ayakkabı, pabuç, çarık, çizme, kösele, kelik, lapan, mostra, nalın ve ökçeyle ilgili deyimler ve anlamlarına da yer verilmiştir.

Ayakkabı İle İlgili Deyimlerin Öyküsü (Polat ve Güllüdağ, 2020:179-183) bölümünde Arab'ın derdi kırmızı pabuç, çizmeyi aşma, pabuç bırakmamak, pabucun dama atılması, sarı çizmeli Mehmed Ağa, şeytana pabucunu ters giydirmek, tabanları yağlamak deyimlerinin öykülerine yer verilmiştir.

Edebi Eserlerde Ayakkabı (Polat ve Güllüdağ, 2020:185-196) bölümünde mani, tekerleme, bilmece, türkü, şiir, fıkra, masal, hikâye ve roman türlerinde ayakkabı ile ilgili örneklere yer verilmiştir. Nitekim edebi eserler yazıldıkları dönemin örf ve adetlerine, gelenek ve göreneklerine, kültürel ve sosyal yapısına, yaşam tarzına ışık tutmaktadır. Bu bağlamda ayakkabı da eserlerde sıkça kullanılmış ve kendisine farklı değerler yüklenmiştir.

Atatürk'ün Ayakkabıları (Polat ve Güllüdağ, 2020:197-199) bölümünde Atatürk'ün Avrupa modasını yakından takip ettiğinden ve kendisine yakışanı kullandığından bahsedilmiştir. Atatürk renk olarak kahverengi ve siyahı tercih etmiştir. Bu bölümde dönemin ünlü ayakkabı ustalarının anlatımlarına da yer verilmiş, bir anlatımda Atatürk'e göre çime, potin ve iskarpin olmak üzere üç kalıbın olduğundan söz edilmiştir. Giydiği her elbisesi ayakkabısından şapkasına, kol

düğmesinden bastonuna kadar uyumlu olan Atatürk, her zaman kıyafetlerindeki uyum ve şıklık ile topluma örnek olmuştur. O öldükten sonra kıyafetleri Anıtkabir'deki müzeye kaldırılmıştır.

Kitabın sonunda sözlük, kaynakça, kişi ve yer adlarının da olduğu bir indeks yer almaktadır. Sözlük (Polat ve Güllüdağ, 2020:201-260) kısmında Türkçenin tarihi dönemlerine ait eserlerden ve sözlüklerden derlenen yaklaşık 1200 kelimeye yer verilmiştir. Sözlük bölümü üniversitelerin giyim kuşam bölümlerinde okuyan öğrenciler için bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Kaynakça (Polat ve Güllüdağ, 2020:261-279) kısmında kitaplar, makaleler, bildiriler, terim sözlükleri ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Eserde Türk kültürünün ve giyim kuşamının önemli bir unsuru olan ayakkabı, tüm yönüyle ele alınmış, anlaşılır bir dille açıklanmaya çalışılmıştır. Eser, Türk kültürünü öğrenmek ve öğretmek isteyen araştırmacılar için bir başucu kitabı niteliğindedir. Türk kültürüne, Türklük bilimine faydalı olması dileğiyle...

Kaynaklar

- Akcakale, Nurettin. *Sadece Ayakkabı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
Naskali Gürsoy, Emine. *Ayakkabı Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yay. 2018.
Polat, Cavit&Güllüdağ, Nesrin. *Türk Kültüründe Geleneksel Ayakkabı Sanatı*. İstanbul: Hiper yayın, 2020. ss.286.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.